

Of de *iPod*-generatie van schoolverlaters hiermee wordt aangesproken valt echter te betwijfelen. Gebrekkige eindredactie leverde een tekst die onregelmatig alterneert tussen geforceerd vlot (stoplappen, zinnen zonder werkwoord, snel verouderende referenties aan televisieprogramma's zoals *Blackadder*) en enigszins bezadigd (vooral hoofdstuk 3 en 4). Daarnaast worden bepaalde anekdoten herhaald (de zware omstandigheden voor landmeters in de voormalige koloniën meermaals) en bleef een aantal storende fouten ongecorrigeerd: Tycho Brahe heeft alleen zijn eigen eilandje Hven opgemeten, niet heel Denemarken (16), Alfred Wegener was geen geofysicus (42), een (sferische) graad is beduidend langer dan 11 km (59), en de onjuiste beschrijving van de werking van de jacobstaf (120) zal menig maritiem-historicus in de gordijnen jagen.

Terzelfdertijd is een kans gemist om de politieke dimensies van geodesie uit te werken, zoals daar zijn: de rol van het kadaster bij de invoering van nationale grondbelasting (negentiende eeuw) en landschappelijke inrichting (twintigste eeuw), landmeting als instrument van koloniale machtsuitoefening, en de militair-strategische achtergrond van veel plaatsbepalingstechnologie (topografische dienst, GPS, wapengeleidingssystemen). Veelzeggend is in deze context de omzichtige beschrijving in hoofdstuk 7 van de recente 'turbulente' herpositionering van het vakgebied, bijvoorbeeld in het onderwijs de dramatische opheffing van de afdeling geodesie aan de TU Delft in 2003 (178), en de kadastrale intentie om geodetische kerntaken in de toekomst uit te besteden aan derden. Wellicht is de brede sponsoring van deze publicatie (4) debet aan een gebrek aan stellingname, hetgeen de tekst mogelijk meer pit zou hebben gegeven.

Het bovenstaande neemt echter niet weg dat er voor de geïnteresseerde leek veel valt te genieten. De aarde blijkt meer een pokdalige aardappel dan een gladde appel; het NAP is gemarkeerd met ruim 49 duizend bouten; de twaalf zeemijlsgrens van onze territoriale wateren is gebaseerd op de maximum reikwijdte van een kanonschot vanaf de laagwaterlijn langs de kust. Meest indrukwekkend zijn de geodetische hoogstandjes op grote bouwprojecten (in hoofdstuk 6), zoals spoor- en autowegennet, kanalen, tunnelboringen in slappe grond, en de Deltawerken, maar ook de elektro-optische *multilevel*-begeleiding van grote binnenstadsconstructies, inclusief jarenlange verzakkingsbewaking van nabije bebouwing. Alleen al hierom verdient de geodesie de aandacht die dit boek haar schenkt volkomen.

A. R. T. Jonkers

M. Fennema, H. Schijf, ed., *Nederlandse elites in de twintigste eeuw. Continuïteit en verandering (Mens & maatschappij, LXXVIII (2003))*; Amsterdam: Amsterdam university press, 2004, 128 blz., €19,50, ISBN 90 5356 649 X).

Heden ten dage komt de huidige Nederlandse elite veelvuldig in de negatieve publiciteit. Het jaar 2002, waarin er sprake was van ongebruikelijk heftige maatschappelijke beroeringen, veroorzaakte een flinke toename in de kritische belangstelling voor de politieke en economische elites in Nederland. Desondanks weet men over het algemeen niet uitzonderlijk veel over deze Nederlandse groeperingen, die vaak op negatieve wijze geportretteerd worden. Wanneer er wordt geschreven over elites, gebeurt dat vaak vanuit een moreel standpunt. Een gebrek aan vergelijkingsmateriaal met het verleden maakt een onbevangen beoordeling bijzonder moeilijk.

De onderhavige publicatie is de boekaflevering bij jaargang LXXVIII (2003) van het sociologische tijdschrift *Mens & maatschappij*. Het boek opent met een inleiding door de redacteurs, waarin zij opzet en doelstelling uiteenzetten. Het werk is een vervolg op de boekaflevering van het tijdschrift uit 1984 getiteld: *Nederlandse elites in beeld*. In de vijf

artikelen ligt de nadruk zowel op verandering als op continuïteit; alle auteurs richten zich bij hun beschrijving op de ontwikkeling van een specifieke elite door de tijd heen, soms over enkele decennia, soms over een hele eeuw. In diverse artikelen staat de horizontale integratie centraal evenals de mate waarin elites onderling met elkaar zijn verbonden en samenwerken. De vraagstelling voert daarbij tot de klassieke tegenstelling tussen elites als een homogene groep en elites die in onderlinge concurrentie zijn verwickeld.

De methoden van onderzoek en de bronnen die zijn gebruikt, zijn zeer gevarieerd: interviews, bestaand biografisch materiaal en klassieke netwerkanalyse. Betrekkelijk veel gegevens over elites zijn openbaar, met als kanttekening dat informatie over het reilen en zeilen van economische elites minder toegankelijk is dan over dat van de bestuurlijke of politieke elites. Elke auteur maakt in zijn of haar artikel gebruik van grafieken en tabellen om de bevindingen te verduidelijken. Na elk hoofdstuk volgt een apart notenapparaat, en een bibliografie en personalia zijn achterin het boek opgenomen.

De eerste twee artikelen zijn gewijd aan de economische elites en hun internationaal opererende bedrijven. Zo beschrijft het artikel van Joris Nobel en Meindert Fennema (15-39) hoe het bedrijfsleven dat betrokken was geraakt bij Nederlands-Indië en Indonesië ook na de onafhankelijkheid van Indonesië zijn belangen bleef behartigen. Het artikel van Eelke Heemskerck (39-57) handelt over de huidige internationalisering van de financieel-economische elite in Nederland, waarbij er een toename van buitenlandse bestuurders valt te constateren. Het artikel van Huibert Schijf, Jaap Dronkers en Jennifer R. van den Broeke-George (57-85) behandelt de adel en het patriciaat; officieel geregistreerde families uit de maatschappelijke bovenlaag. Het verschil tussen leden van het patriciaat en de adelstand blijkt uit het feit dat een adellijke titel nog steeds een bijdrage levert bij het verwerven van een elitepositie. Het artikel van Leny E. Groot-van Leuven (85-101) analyseert de continuïteit en verandering in de rechterlijke macht in de afgelopen decennia. Rechters worden door haar als een gezagselite gekarakteriseerd. Het laatste artikel, van Jan C. C. Rupp, John Schuster en Huibert Schijf (101-127) behandelt de positie van allochtone gemeenteraadsleden in Nederland. In dit artikel wordt aangetoond dat in onze hedendaagse samenleving vele voorbeelden zijn te vinden van geslaagde integratie van allochtonen of het gestaag vorderen op weg daarheen.

Het is twintig jaar geleden dat het vorige onderzoek is gepubliceerd. Toch valt er nauwelijks enig voortschrijdend inzicht te constateren in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Wel is het opvallend dat er meer historisch dan sociologisch onderzoek werd verricht. In Duitsland is meer onderzoek gedaan naar de elites, wat mede heeft geleid tot maatschappelijk relevante inzichten. De redacteurs laten het aan de kritische lezer over te beoordelen in hoeverre de artikelen in dit boekwerk een morele inslag hebben. Mijns inziens is daar geen sprake van en is de toon van de artikelen betrekkelijk neutraal en vrij van moralisme. De stukken zijn geïnspireerd door actuele kwesties in de Nederlandse samenleving en getuigen volgens de redacteurs van de grote stabiliteit van sommige Nederlandse elites.

Dit is een handig overzichtelijk boekwerk, dat op zakelijke, heldere wijze en in een hoog tempo de thematiek van de Nederlandse elites in de twintigste eeuw bespreekt, een onderwerp dat lange tijd verwaarloosd is geweest in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Gwendolyn E. van Essen

J. H. J. van den Heuvel, *De moraliserende overheid. Een eeuw filmbeleid* (Utrecht: Lemma, 2004, 161 blz., €20,-, ISBN 90 5931 196 5).

Een boek met deze titel roept vragen op over het onderwerp. Immers, het kan gaan over de moraal, de overheid of het filmbeleid. De auteur maakt in zijn inleiding duidelijk dat het hem gaat om het verstrekken van een samenhangende visie op de wijze waarop de overheid in de twintigste eeuw sturing gaf aan de openbare orde en de goede zeden. Aangezien volgens de auteur deze vraag niet voor alle beleidssectoren kan worden onderzocht is zijn keuze gevallen op het filmbeleid, vanwege de impact van de film op de (Nederlandse) samenleving. Het filmbeleid van de Nederlandse overheid wordt in dit boek gebruikt als een *pars pro toto* en is derhalve op zichzelf niet het onderzoeksobject. Wie denkt iets te weten te komen over de relatie tussen bijvoorbeeld de rijksoverheid en het Nederlands Filmmuseum komt bedrogen uit. Wie geïnteresseerd is in de houding van de overheid ten aanzien van de mogelijke schadelijke effecten van de filmvertoning en het lobbywerk van religieuze en levensbeschouwelijke organisaties zal er heel wat van zijn gading aantreffen. Het boek is verdeeld in een vijftal hoofdstukken over het filmbeleid voor 1940, de film in het naoorlogse cultuurbeleid, de censuur op de filmvertoning, importbeleid en export van cultuur en de wijze waarop film ingebed raakte in de morele orde van de samenleving. Uitgangspunt is daarbij dat landelijke wetgeving in Nederland in vergelijking met andere Europese landen laat werd ingevoerd (1926) en pas opnieuw werd geformuleerd in 1977, voordat in het jaar 2000 de filmkeuring definitief werd afgeschaft.

Het boek geeft een goede analyse en vooral het beleid in de eerste zeventig jaar van de twintigste eeuw is consistent beschreven. In deze tijd bestond het beleid dan ook voornamelijk uit controle. Met de komst van Gerardus van der Leeuw als minister van onderwijs, direct na de Tweede Wereldoorlog, lijkt een kentering op te treden en wordt film voor het eerst door de overheid gezien als een vorm van kunst waarvoor je actief beleid kunt ontwikkelen. Met de oprichting van het Productiefonds in 1956 gaat het nog meer deze kant op en bestaat het beleid niet alleen meer uit het indammen van het veronderstelde bioscoopgevaar. Een curieuze figuur en wegbereider treedt in het boek op in de persoon van David van Staveren, een progressief uit Den Haag die van 1928 tot 1948 (met uitzondering van de Tweede Wereldoorlog) voorzitter was van de Centrale commissie van filmkeuring. Zijn credo was: 'De bioscoop moet niet bestreden, ze moet veredeld worden.' Tegelijkertijd blijkt uit het boek dat het met het verbieden van films in Nederland meeviel, hoewel met name in Zuid-Nederland de Katholieke film centrale langdurig optrad als extra censor. Na de jaren zestig lijken door de secularisatie de scherpe kantjes er steeds meer van af te raken. De auteur stelt terecht dat het desalniettemin vooral aan de voortdurende regeringsdeelname van christelijke partijen te wijten is, dat het zo lang geduurd heeft voor de keuring definitief afgeschaft werd. Het systeem van zelfregulering dat sinds het begin van de eenentwintigste eeuw er voor in de plaats is gekomen heeft overigens ook zijn schaduwzijden. Hetzelfde geldt voor dat andere grote strijdpunt tussen de filmbranche en de overheid: de vermakelijkheidsbelasting. Ongeveer gelijktijdig met de afschaffing daarvan werd het (hoge) BTW-tarief ingevoerd voor bioscoopkaartjes.

Het boek is in het algemeen prettig geschreven en laat zich makkelijk lezen. Helaas ontsieren een aantal onjuistheden de tekst. De eerste bioscoop met vaste zitplaatsen werd niet in 1906 in Amsterdam geopend (18), maar in 1903 in Rotterdam. Overigens stond het eerste gebouw dat specifiek als bioscoop gebouwd werd in Venlo (sinds 1907). De film 'Blue Movie' werd niet gemaakt door Pim de la Parra in samenwerking met Paul Verhoeven maar met Wim Verstappen. (74) Sticusa werd niet in 1956 maar per 1 januari 1989 opgeheven. (123) Tenslotte beoogde de